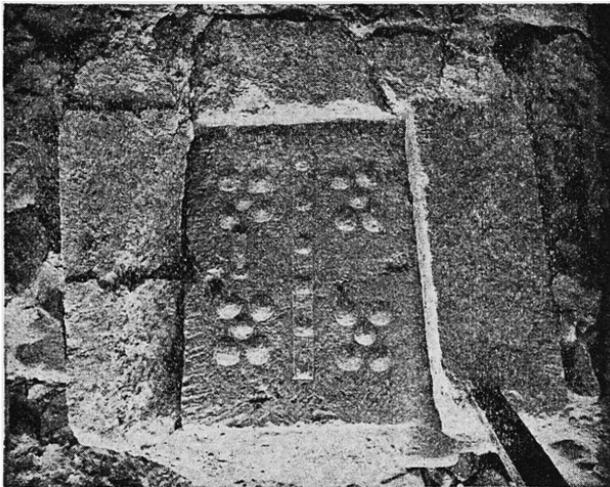

החפירות בשיך אבריק

(סקירה מוקדמת)

כפי שהודענו כבר בחוברת הקודמת של „דיעות“, החליטה חברתנו לגשת לחפירות ארכיאולוגיות בשטח בית העלמין היהודי הגדול שבמדרונה המערבי של גבעת שיך אבריק (בדרום הגליל המערבי, על אדמת קרן קימת לישראל), על יסוד בדיקה שערכתי במקום ביחד עם י. בן-צבי ופרופ' מק-קאואן בניסן ש.ז. העבודה התחילה ב-15 באוקטובר ש.ז. בהנהלתו ובעזרת המהנדס י. קפלן, העורך את רוב התכניות והתרשימים ופ. בר-אדון, העוסק בעיקר בהעתקת הכתובות והציורים. עובדים כ-10 פועלים מ„קבוצת הרועים“ ובני א. זייד; הפועל הראשי הוא מ. יפה. את רוב הצלומים מכין מר יסל. בפענוח הכתובות היונית נהנינו מעזרתו האדיבה של ד"ר מ. שובה, ובכל הנוגע לבניה—מעזרתו של הארד' מ. מ. לויך. חקירה שטחית העלתה כי בשטח בית הקברות הזה נמצאות לא פחות מ-4 מערכות קברים גדולות החצובות זו על-יד זו בסלע הרך. עיקר עבודתנו בחודש הראשון של עבודת החפירה הצטמצמה בחשיפת מערכת הקברים הצפונית, הבנויה בטעם ארדיכלי נאה בצורת קטקומבה גבוהה והמסודרת בשלש קומות זו על גבי זו. יורדים אל מערכת הקברים במדרגות אל מסדרון (ארכו יותר מ-26 מטר), ממנו נכנסים אל האולמות דרך פתחים, שרובם נשתמרו במקומם על משקופיהם, מזוזותיהם ודלתותיהם, העשויים מאבן קשה. רוב הדלתות מסתובבות עדיין על ציריהן, ונשתמרו בהן גם שרידי בריחי הברזל. על המשקופים ועל הדלתות—פתוחים יפים וכתובות (חרותות או משוחות בצבע), המודיעות על ראשי המשפחות היהודיות שנקברו בתוך חדרי הקבורה. על אחד המשקופים (של האולם ז') מוצאים אנו את הכתובת היונית: IC AK MAKIMOY (יצחק בן מקים) ועל פני הדלת כתוב: EIC AMOKIM („אל עמוקים“, בטוי בלתי ידוע לנו ממקור אחר *). בגובה של מטר בערך מעל פני המשקוף נקבע בתוך

(*] ואמנם, לי נראה ברור, שלפנינו כתיבה של אותו השם עצמו שעל המשקוף, אבל בחילוק או בסירוס האותיות. נשנה נא את IC AK MAKIMOY אל EICA MOKIM, כלומר: Eισαα(%) Moxiμ; או יש לקרא: EICA(%) M(α) KIMO(v). Eισαα במקום Iσαα נמצא בשתי כתובות מיפו: במספרים 134; 153 שבאוסף הכתובות שלי Jü d. paläst. Corp. Inscr. Moxiμ=Maxiμ.—כתובת השניה נכתבו שם הבן והאב זה על ידי זה בלי המלה המקשרת „בן“, מה שגם כן נמצא בכתובות. — כתיבה כזו או דומה לה היתה רגילה בכתובות אצל נוצרים, ואף קדמונינו השתמשו בה מדי פעם בפעם באותם הימים. השוה באוסף הג'ל את המס. 88 ΝΑΛΟYI (= Iουδαν, כלומר יודן); מט. 175 (בעמ' 88) פטוי (= I O C P, יוסף); וע' מאמרו של צפרוני ז"ל בס' השנה של א"י עמ' 68; ושם עמ' 69 על אדות הכתובת סו עם (מס. 166) שהוא מפרשו = עמוס, מה שמתאים לגמרי לאופן הכתיבה שבכתבתנו פה עפ"י הקריאה השניה, ואין כאן המקום להאריך על סבת הכתיבה הזאת, ועוד חזון למועד, אי"ה. — ש. קל.]

ציור א'. פתח האולם ר' (מראה מהמסדרון)

קיר המסדרון—לאחר שהפתח כבר היה סתום—לוח-שיש ועליו הכתובת העברית:

ה ק ב ר ה י ה
ש ל ר ב י י צ ח ק
ב ר מ ק י מ
ש ל ו מ

כל אולם ואולם מחולק לשלשה-ארבעה חדרים, שבתוכם חצובים בסלע הרך מקומות-קבורה למתים בצורות שונות (ארקוסולים, כוכים, קברים בצורת ארונות-מתים חצובים בסלע, פירים). רב הוא מספר הציורים, התמשיחים התבליטים מעשה אמנות המצויים הן על הקירות והן על הקברים ועל התקרות ואף על לוחות-האבן, שסתמו את הקברות ואת הכוכים. באחד החדרים נמצאו תבליטים נהדרים, המתארים איש רוכב על סוס ובידו חרב ואיש מושך בידו האחת סוס ובידו השניה אוזח באלה. רוב הפתוחים הנאים, התמשיחים והתבליטים הם בעלי אופי יהודי בולט, למשל המנורה בת שבעה הקנים (מצאנו לא פחות מעשרה סוגים שונים של מנורות), שערי בית כנסת, ארון הקודש, כד שמן, הלולב והאתרוג, שושנים, וכן תמונות מעולם החי והצומח, ציורים גיאומטריים, ציורי בני אדם ותמשיחים המתארים תמונות מחיי האנשים, וכד'. סימנים שונים, (צלבים ומגנים), מעידים, כי נוסע הצלב הרסו כמה מנורות וכתובות, ושדדו את הקברים לאחר שחדרו אל הקטקומבה, שכבר היתה אז סתומה, דרך חורים ונקיקים. אחד מ־מגלי אוצרות־אלה „הנציח” את שמו על-ידי כתובת על התקרה: „Ditricus”. מתוך החקירה במסדרון ובחדרים נתברר, כי השתמשו במערכת

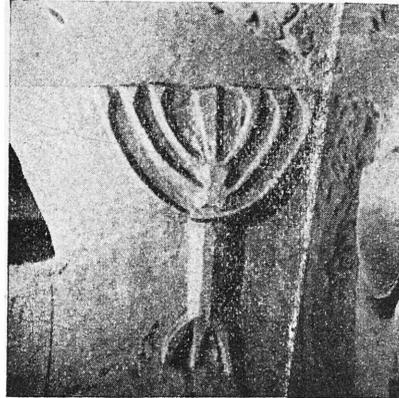
צִיּוֹר ב'. הכתובת „בת מלכו“ (בכתב תדמור) מעל קבר באולם י"א

הקברים במשך זמן רב, היינו החל מהמאה ה' ועד המאה ה' אחרי ספיה'נ, כלומר בתקופת המשנה והתלמוד. מערכת הקברים נסתמה לגמרי והמסדרון היה כולו מכוסה בחצץ ובאדמה, עד כי מקומו לא היה ניכר לעין ולא היה שום סימן שיעיד על קיומו.

גלינו את מקומו של המסדרון לאחר עבודת-מדידה מיגעת. אין צורך להדגיש, כי העבודה במקום זה דורשת התאמצות וזהירות מיוחדת, תשומת לב רבה לכל פרט ופרט, ביחוד מאחר שמערכת הקברים זועזעה, ע"י רעידת אדמה. על אף הזמן הקצר עלה בידינו לחשף את החלק הגדול של המסדרון ולחקור באופן שיטחי 12 אולמות. תקותנו רבה כי במשך החורף נוכל לסיים את העבודה במערכת קברים זו ולגשת באביב הבא לחשיפת מערכת הקברים השניה.

כבר נאמר, כי גלינו במערכת מספר רב של כתובות. מספרם מגיע כעת ל-120 בערך, רובן יוניות ומעוטן עבריות; אחדות מהן כתובות בכתב תדמור. עוד לא הגיעה השעה לדבר על פרטים בנוגע לכתובות, כי הדבר דורש חקירה ובדיקה מדויקת, וביחוד בנוגע לכתובות הארוכות יותר שעל הקירות וכן לכתובות על שני לוחות-שיש: האחת יונית והשניה עברית. לעת-עתה אפשר רק להודיע, כי הרוב המכריע של השמות הם עבריים ובעיקר תנ"כיים; יש גם שמות מאוחרים המצויים במשנה ובתלמוד. הרבה פעמים מצויה המלה „שלום“ וכן ברכות שונות. לכמה שמות מצורפים התארים של הנפטרים וביחוד התוארים „רבי“ „זקן“. במקומות אחדים מוצאים אנו שמות דו-לשוניות (עברית ויונית או תדמורית ויונית). חדר אחד נועד במיוחד לכהנים, כפי עדות כתובת גדולה על תקרת החדר.

ענין רב מעוררות הכתובות המעידות, כי אנשים שונים הקבורים בקטקומבה זו הובאו הנה לקבורה ממקומות אחרים בארץ ומחוץ לארץ (מסוריה ואולי גם מדרום ערב). את אנשי-חוץ אלה היו מביאים לקבורה בארונות - עץ, ששרידיהם מהם נשתיירו בתוך הקברים. בחדרים אחדים מצאנו קברים של אנשים מיוחסים, שהובאו כאן לקבורה מהעיר תדמור במאות הב' - הג' אחרי ספיה"נ. יש לקוות כי בהמשך העבודה בשבועות הבאים יתבררו פרטים נוספים חשובים בקשר עם השאלה הזאת. בזמן האחרון עסקנו גם בחשוף שתי מערות קברים מענינות שבגבעה הצפונית-מערבית של שייך אבריק.

ציור ד'. עמוד עם כותרת באולם י"ד

ציור ג'. תבליט מנורה מעל כוך באולם י"ד

תודה נתונה בזה לכל המסייעים בהוצאת המפעל לפועל והעוזרים לברור הבעיות שנתעוררו במהלך העבודה, לחברי ועד חברתנו ובראש ובראשונה לפרופ' ש. קליין, י. בן-צבי וד"ר מ. שובה, וכן למר ש. ליברמן, לפרופ' מק-קאוואן, לאבות הדומיניקנים אבל ודיבו, לסגן מנהל מחלקת העתיקות מר המילטון ולמר מ. אבי-יונה.

הודעות ועדת המפעל הארכיאולוגי בשיך אבריק

ליד ועד החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה נוסדה ועדת המפעל הארכיאולוגי בשיך אבריק" האחראית למהלך העבודה ושמתפקידיה לדאוג להמצאת האמצעים למפעל החשוב, שבו התחילה החברה בחודש שעבר. חברי הועדה בירושלים הם פרופ' ש. קליין (יור), י. בן-צבי, ד"ר ב. מיילר, עו"ד ד"ר מ. עליאש, י. פרס וד"ר מ. שובה.

הועדה מביעה בזה את תודתה לכל אלה שסייעו להוצאת המפעל לפועל ובראש ובראשונה לקרן הקימת לישראל ול"מוסד ביאליק" ליד הסוכנות היהודית, שהקציבו סכומי כסף להתחלת העבודה, לחברת החשמל ולמנחלה מר פ. רוטנברג, שסדרה חשמל במקום, לשופט ד"ר קורנגרין ולמהנדס מר וילבוש בחיפה ולכל המעוניינים במפעל זה, שתרמו לטובתו.

ברעתנו להמשיך את העבודה בשיך אבריק בחודש זה ולחודש באביב הבא, כי עוד ברכה רבה צפונה בה למדע העברי ולעבודתנו הישובית.

אנו פונים איפוא בזה לכל מוקירי המדע העברי ואוצרות תרבותנו בארץ לתת יד וסיוע למפעלנו בשיך אבריק.

גובר המפעל הוא העו"ד מר מ. עליאש, ירושלים בנין ג'נרלי.